

ЕФРЕМ КАРАНОВ — ЖИВОТ И ДЕЛО

I.

Во втората генерација собирачи на македонски народни умотворби — која се појави кон 70-тите години на минатиот век, по претходната собирачка дејност на Миладиновци, К. А. Шапкарев, М. К. Цепенков, П. Зографски, Ј. Х. Константинов — Цинот — спаѓа и кратовчанецот Ефрем Каранов (1852—1927). Тој, заедно со Ѓорѓи Пулевски, Панајот Ѓиновски, Ѓошо П. Бојациев, Иван Шандаров, Васил Икономов, Димитар Матов, Антон П. Стоилов, Ефтим Спространов, Годор Ецов, Атанас Илиев, Александар Конев, Георѓи Л'жев и некои други собирачи на нашите фолклорни материјали, се пројави како значаен популаризатор на македонското народно поетско творештво. Во оваа низа собирачи Е. Каранов зазема видно место; тој дури е еден од оние поретки наши фолклористи, кои не само што го собираа македонското народно творештво, туку се зафатија и со неговото проучување; со таква двојна дејност од подрачјето на фолклорот кај нас се одликуваат, покрај него, само уште К. Миладинов, К. Шапкарев, Ј. Х. Константинов — Цинот и др.

Извршувајќи ја својата фолклористичка активност, втората генерација собирачи на македонски народни умотворби значително ја поразви соодветната дејност на браќата Миладиновци, С. Верковиќ, К. Шапкарев и М. Цепенков; со оглед на фактот што му обрнаа внимание на народното поетско творештво во периодот на македонската преродба, која кулминираше во создавањето на ВМРО (1893), може да се констатира дека овие собирачи, меѓу нив и Каранов, — продолжувајќи ги Миладиновските традиции — ја сфаќаа својата фолклористичка работа како патриотски порив. Зајакнувајќи го преродбенскиот дух на својот народ и со истакнувањето на показ на неговото културно наследство, собирачите на фолклорните творби кај Македонците ги здружуваа своите настојувања со оние револуционерно-борбени подготовки на организираните политички сили, кои поведоа поосознаена борба за ослободување од туѓа власт. Во тој период на нашиот национален развиток собирањето и публикувањето на народните умотворби беше чувствувано и сметано како „народна работа“¹⁾. Зафаќајќи се со собирање на народните умо-

¹⁾ К. Пенушлиски, Постигањата на македонската фолклористика и нејзините задачи, „Литературен збор“, 1965, год. XII, бр. 3, стр. 17.

творби, тогашните македонски интелектуалци, претежно учителите, гледаа во фолклорното наследство моќно средство за народносо осознавање на Македонците, пред асимилаторските налети на Грците, Бугарите и Србите. Во недостиг на доволно развиена книжевност, усното народно творештво — според мислењето на нашите преродбеници — можеше да се легитимира како автентично сведоштво на националната самобитност на нашиот народ; во народните умотворби најсигурно беше конзервиран и јазикот на Македонците, тоа важно обележје на автохтоноста на секој народ, во нив се здогледуваа длабоките корење на многувековен продуктивен живот на нашиот поробен народ, неговите силни поетски дарби, неговиот традиционален бит, обичаите, верувањата и другите слични признаци на макотрпното постоење и културно создавање низ вековите. Имено, во пресудниот период на преродбата, фолклорните творби беа најзабележливата компонента на народната култура кај Македонците. Тој факт убаво го илустрираат и овие редови:

„Најмногу нашиот народен живот се опишува во нашите народни песни и обичаи. Под натисок на приликите и положбите, во кои често запаѓал нашиот народ, тој ги загубил сите свои учени, загубил многу нивни трудови, и немало некој освен народниот пеач, кој да остави црти од минатите епохи во народниот бит. Според тоа собирањето и отпечатувањето на нашите песни и обичаи е од најголема нужда и е единствен извор во изучувањето на нашето минато како народ”²⁾.

Само со таквиот став на нашата интелигенција кон народното поетско творештво станува разбирлива онаа интензивна, речиси масовна собирачка дејност на македонскиот терен кон 70-тите години на минатиот век. Несомнено, засиленото запишување и публикување на нашето народно поетско творештво беше резултат и на националниот романтизам кај нас, кој секаде се карактеризира и со своевиден култ кон народните умотворби³⁾, но факт е дека тој романтизам на нашиот терен беше мошне конкретизиран за определени задачи во врска со народносо осознавање на Македонците. Така, се појавија низа зборници со македонски народни умотворби кои предочија огромен дел од нашата народна култура, во моментот кога тоа беше речиси најпотребно за одржување и потсилување на преродбата кај нас. По големиот Зборник⁴⁾ на Миладиновци (1861) и тој на С. Верковиќ (една година порано)⁵⁾, кои почетно го претставија огромното стихотворно фолклорно богатство на Македонците, беа публикувани и други збирки со македонски народни умотворби, а исто така значајни примероци на нашето фолклорно наследство беа печатени во низа периодични публикации. Одделни зборници

²⁾ В. Икономов, Сборник от старо-народни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско (Западна Македонија), София, 1893, стр. 3.

³⁾ Х. Поленакоски, Страници од македонската книжевност, Скопје, 1952, стр. 7—8.

⁴⁾ Български народни песни собрани од братя Миладиновци Димитрия и Константина и издани од Константина, Загреб, 1861.

⁵⁾ Народне песме македонских Бугара, скупио Стефан И. Верковиќ, Београд, 1860.

до крајот на минатиот век објавија Ѓорѓи Пулевски⁶⁾, Кузман Шапкарев⁷⁾, Атанас Илиев⁸⁾, Васил Икономов⁹⁾, Антон П. Стоилов¹⁰⁾ и Наум Тахов¹¹⁾. Марко Цепенков, пак, во текот на еднаесет години (1889—1900) објави голем број фолклорни материјали од Македонија во софискиот *Сборник за народни умотворения, наука и книжина* (натаму: СБНУ). Всушност, разновидните народни умотворби кои тој ги публикуваше во првите седумнаесет томови на овој зборник изнесуваат, собрани наедно, цела една книга од околу 500 страници! Исто така, фолклорни материјали колку за една одделна збирка се објавени и од Панајот Ѓиновски, чии собрани македонски народни умотворби ги отпечати П. А. Р о в и н с к и во петроградското списание „*Живая старина*“¹²⁾. Инаку, парцијално, во разни весници и списанија од тој период („Цариградски весник“, „Български книжици“, „Периодическо списание“, „Наука“, „Книжици за прочит“) македонски фолклорни материјали печатеа П. Зографски, Е. Каранов, Ѓ. П. Бојациов, И. Шандаров, Д. Матов, Т. Ецов, Е. Спространов, А. Илиев, А. П. Стоилов, Г. Л’жев, А. Конев и Т. Гавазов. Како што се гледа, „ниту една збирка не била отпечатена во Македонија, зашто во неа не постоеле никакви услови за една ваква дејност; сите збирки се печателе надвор од Македонија, во Србија, Хрватска, Бугарија, Русија. Исклучок претставува втората збирка на Васил Икономов, што е отпечатена во Солун во 1895 година. Македонски народни умотворби најмногу се печателе во Бугарија“¹³⁾.

Карактеристично е што македонски народни умотворби во овој период печателе и некои странски фолклористи, претежно Руси¹⁴⁾.

Така, со дејноста на овие истакнати собирачи, нашето народно поетско творештво доби забележлива своја популаризација и афирмација. Меѓу, заслужните македонски фолклористи посебна улога му припаѓа на Ефрем Каранов; неговиот придонес за популаризација на нашите народни умотворби е дотолку позначаен што Е. Каранов не се ограничи само на нивното запишување, туку се зафати и со нивно проучување.

⁶⁾ Г. Пулевски, Македонска песнарка (I—II), Софија, 1879.

⁷⁾ Сборник от български народни умотворения, събрал и издава К. А. Шапкарев, Софија, 1891—94.

⁸⁾ Сборник от народни умотворения, обичаи и др., нарежда Атанас Илиев, Софија, 1889.

⁹⁾ В. Икономов, Сборник от старо-народни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско (Западна Македонија), Софија, 1893.

Сборник от старо-народни умотворения из Дебърско, Кичевско и Охридско, Солун, 1895.

¹⁰⁾ А. П. Стоилов, Сборник от български народни умотворения. I. Битови песни, Софија, 1894.

Сборник на български народни умотворения. II. Песни из политическия живот. Софија, 1895.

¹¹⁾ Н. Тахов, Сборник от македонски български песни, Софија 1895.

¹²⁾ Сборникъ Панайота Дъиновскаго изъ села Галичника (въ Дебрах), „Живая старина“, С. Петербург, год. IX, вип. I, одд. II, стр. 113—129; вип. II, одд. II, стр. 236—250; год. X, вип. I—II, одд. II, стр. 230—248.

¹³⁾ К. Пенушлиски, цит. дело, стр. 20.

¹⁴⁾ В. Качановский, Памятники болгарскаго народнаго творчества. С. Петербург, 1882.

II.

За животот и дејноста на Ефрем Каранов не е пишувано доволно. Најчесто, неговото име беше споменувано како преведувач на познатиот руски еп „*Слово за ѝолкој Игорев*“¹⁵⁾ и на Мицкевичевиот *Пан Тадеуш*¹⁶⁾. Имено, покрај со научна, фолклористичка работа, Каранов се занимаваше со писателска и, посебно, со преведувачка дејност. Додека неговите лични творби—поемата „*Богдан юнак*“¹⁷⁾ и *Историја на Србија* (Софија, 1886) останаа речиси без одзив во книжевната и научната јавност, дотогаш споменативе преводи, особено оној на „*Пан Тадеуш*“ беа прилично разгледувани од стручната критика¹⁸⁾. Преводите на Каранов беа негативно оценети и тоа главно поради дијалектниот јазик; на рецензентите многу им пречеше „западно-бугарското наречје“ на Каранов. Така, на пример, еден од неговите критичари¹⁹⁾, не без иронија, пишуваше: „Г. Каранов прекрасно го познава својот дијалект и изгледа дека со него тој се служи во сите случаи на својата дејност, па и овде, во својот превод на Мицкевича, тој многу се послужил со него. Така тој ни го поднесол Мицкевичевиот „*Пан Тадеуш*“ во малку смешниот и оригинален нацит на западниот Бугарин“²⁰⁾. Дури и во пообјективните оценки од оваа на Карановиот превод на Мицкевичевото дело, родниот кратовски дијалект се наведуваше како крупен недостаток: „Вистина преводот има извесни недостатоци — стиховите *се двојно ѝовеке од ѝше* во оригиналот и *насекаге* се чувствува западно-бугарското наречје, кое ја намалува уметничката вредност на делото, но особено важно е што преводот е направен од полски“²¹⁾. Е. Каранов навистина многу добро го знаеше својот мајчин кратовски говор, од кого не се одучи ниту подоцна кога продолжи да живее и работи во Бугарија. Друго прашање е зошто тој така упорно се држеше до родниот јазик, дури и во своите трудови, на кое, макар и делумично, ќе се осврнам понатаму.

¹⁵⁾ И. Јастребов, Обычаи и песни турецких сербов, С. Петербург 1889.

П. Драганов, Македонско-славјанский сборник с приложением словаря, С. Петербург, 1894.

Слово за Пълка Игорев. Объяснения и перевод от оригинала в стихове от Ефрем Каранов. Литературно-научен сборник, Кюстендил, 1900, стр. 31—72.

¹⁶⁾ А. Мицкевич, „Пан Тадеуш“, Преведе от полски Ефрем Каранов, София, 1901.

¹⁷⁾ Богдан-юнак, герой от сръбско-българската война. Написал Е. Каранов, София, 1886.

¹⁸⁾ За ова види: М. И. „Пан Тадеуш“ от Адам Мицкевич, Преведе от полски Ефрем Каранов. Периодическо списание, София, 1902, кн. XLII, стр. 884.

Б. Ст. Ангелов, „Слово о Полку Игореве“, на български. „Учителско дело“, София, 1951, бр. 28, стр. 2.

Б. Липовски, Зашо даваме трети превод на едно и също произведение. Иллюстрация „Светлина“, Пловдив, 1907 год. XV, кн. IX—X, стр. 2—3.

П. Динев, Адам Мицкевич на български, „Език и литература“, София, 1949, год. IV, кн. 3, стр. 231.

¹⁹⁾ Б. А., Адам Мицкевич, „Пан Тадеуш“, Преведе Ефрем Каранов. „Мисль“ —литературно — обществено списание София, 1901 год. XI, кн. VIII, стр. 513.

²⁰⁾ Ibid, стр. 514.

²¹⁾ Л. Каранова, Ефрем Каранов — први преведувач на „Пан Тадеуш“, в. „Адам Мицкевич“, по случай деведесет и една година от смртта му, София, 24.XII.1946 год. стр. 3, 5.

Инаку, до поцелосен, иако строго пригоден, осврт на Карановиот живот и опус дојде дури по случај на неговата смрт. Тогаш, бившиот ученик на Е. Каранов во Кустендил Јордан Захариев, и самиот истакнат собирач на народни умотворби, доби задача од Бугарската академија на науките (натаму: БАН), чиј дописен член беше Каранов, да напише статија за својот учител, која во форма на некролог беше печатена во ЛЕТОПИС НА БАН (Софија, 1927/28, кн. XI, стр. 51)²²). Напишана врз основа на Карановите автобиографски белешки²³), оваа статија содржи повеќе податоци за животот и дејноста на Каранов од било кој друг печатен извор за него.

Неколку години подоцна овие податоци за животот и делото на Е. Каранов беа, во скратен обем, пренесени во илустрираниот зборник на *Асен Василиев* „Трем на българското възраждане“ (Софија, 1936, стр.93). Во сличната публикација „Возрожденци и револуционери“ (Скопје, 1947) Е. Каранов е застапен речиси со идентичен био-библиографски текст.

Осврт на Карановиот живот и опус претставуваат и моите два прилога²⁴), во кои е направен прв обид поцелосно да се претстави фолклористичкото дело на овој наш истакнат културен работник од II половина на минатиот и првите децении на овој век.

Фолклористичката дејност на кратовчаниецот Е. Каранов останува четири децении непоставена на дневен ред пред научната јавност, што секако не е во пропорција со нејзиното значење за нашата културна историја. Во настојувањето да се поосветли Карановиот фолклористички лик — покрај спомнатите прилози за неговиот живот и дејност — особено помагаат и некои негови писма од кои извесен број се публикуваат за прв пат.

III.

Ефрем Цветков Каранов е роден на 25 јануари 1852 година во Кратово. Неговите набожни родители хаџи Цветко Гајрански и Марија Хаџиска му го дале името Ефрем, бидејќи детето им се родило на денот на светецот Ефрем Сирин. Основно училиште завршил во родниот град, а потоа, во 1864 година, заедно со својот постар брат Иван, заминал во Цариград, да го продолжи школувањето, бидејќи ученољубивиот хаџи Цветко имал голема желба да им даде посолидно образование на своите

²²) Потписот на Јорд. Захариев кон неговиот напис за Каранов е изоставен (веројатно поради техничка грешка), но лесно се установува неговото авторство — со споредба помеѓу отпечатената статија и нејзиниот ракопис.

²³) Во тоа уверува писмото на Јордан Захариев до БАН испратено на 29. V. 1929 г. од Кустендил, во кое, меѓу другото, пишува:

„Тукушто привршував со собирањето на материјалот за животот и книжевната дејност на покојниот Ефрем Каранов, научив дека тој оставил автобиографски белешки чувани сега кај неговиот син Цветан, учител во Самоков. Му пишав веднаш да ги испрати. Кога ќе ги добијам, ќе можам тогаш да дадам посигурни и проверени податоци...“ (Арх. инст. на БАН, ф. № 1, оп. 2, инв. № 992.

²⁴) „Фолклористот Ефрем Каранов“, „Нова Македонија“, Скопје, 15. XI. 1964, стр. 4.

„Ефрем Каранов — значаен наш фолклорист“, „Разглед“, Скопје, 1964 год. VII, бр. 4, стр. 385—396. Со некои податоци изнесени во тие мои прилози, особено во вториов, се служам и во овој мој труд.

синови. Ефрем го завршил цариградското прогимназиско училиште како најдобар ученик во својата генерација²⁵⁾ (таму прилично добро го научил францускиот и грчкиот јазик), па затоа добил стипендија за натамошно учење во Русија. На 2. I. 1867 година отпатувал за Одеса, каде станал ученик во класичната гимназија. Откога ја завршил гимназијата, почнал да студира словенска филологија на Новоросијскиот универзитет. На овој универзитет студирал трипол години, но поради болест бил принуден да ги прекине студиите. Лекарите го посветувале да ја напушти „калната и прашна со широки улици Одеса“²⁶⁾; тогаш Ефрем решил да се врати во родното место, патем одбивајќи ја во Пловдив поканата на рускиот конзул Најден Геров да остане во дипломатска служба кај него. Кога се вратил во Кратово, штипјани набрзо дознале за неговото доаѓање, па го поканиле за учител во нивниот град. Е. Каранов ја прифатил поканата, но официјалните турски власти не дозволиле еден „Московец“²⁷⁾ да зазема такво работно место не само во Штип, но малу потоа и во Кустендил. Така Е. Каранов бил принуден да остане без работа скоро цела година, практично живејќи илегално во родното место.

Кога Бугарија се ослободила од турското ропство, Каранов стапил во висока воена служба кај командантот на руските војски во Кустендил, генералот Овсјани. По извесно време Каранов станал главен учител во Кустендилското општинско училиште, а во јануари 1879 година бил поставен за управник на Духовната семинарија во Самоков, каде работел две години. Оттаму го преместиле во Габровската гимназија, но тој откажал и се вратил во Кустендил, каде учителствувал сè до учебната 1885/86 година. Бидејќи турската Влада го обвинила пред официјалните бугарски власти дека земал знатно учество во организацијата и испраќањето оружени чети во Македонија — со што, наводно, ги компромитирал добрососедските односи помеѓу двете држави, — Каранов бил преместен во софиската Класична гимназија, во која учителствувал две години. Неговата желба да биде поблизу до границите на својата татковина одново го довела во Кустендил, каде од 1887—1901 година бил на учителска должност во Педагошкото училиште, а потоа управник на Градскиот музеј.

За тоа дека Е. Каранов многу често бил преместуван на служба од еден град во други илустративен документ е неговото писмо од 19 март 1879 год., што од Самоков му го упати на тогашниот бугарски министер на просветата, Марин Дринов, во кое, меѓу другото, му пишуваше: „И друго, ќе Ве молам да ме оставите, барем до септември, во тукашното училиште, зошто јас сум се пренел овде со својата фамилија и секое мое преместување не ќе е благопријатно и на самите ученици, за кое, верувам, ќе имате случај да се убедите“²⁸⁾.

²⁵⁾ Л. Каранова, цит. дело, стр. 3.

²⁶⁾ Летопис на БАН, кн. XI, стр. 51.

²⁷⁾ Ibid.

²⁸⁾ Писмото се чува во софиската народна библиотека „Кирил и Методиј“ — ф. № 111, арх. ед. 132. Текстот на писмото (како и на наредните писма на Е. Каранов) го давам во транскрипција на современ македонски јазик.

Покрај просветна дејност, Е. Каранов пројавувал и општествено-политичка активност. Така, тој бил основач и прв претседател на Кустендилското Македонско емигрантско друштво, прво од таков вид во Бугарија. Имал кореспонденција и со предводникот на македонското национално ослободително движење Гоце Делчев²⁹⁾, кој — заедно со Јане Сандански — бил чест гостин во Карановиот дом. Исто така, неговиот дом во Кустендил бил главното место каде се подготвувало востанието на Трајко Китанчев (1895).

Како пензиониран учител, Е. Каранов умрел на 6. XII. 1927 година во Кустендил, каде бил и погребан. Кон крајот на својот живот тој ги загубил синовите Бојан и Радивој. Особено смртта на син му Радивој (кој бил убиен во Бугарија во 1925 година) многу го погодила³⁰⁾.

IV.

Ефрем Каранов почнал да собира македонски народни умотворби уште како студент. Кога во летото на 1873 година си дошол дома, во Кратово, распустот го искористил за запишувањена фолклорни материјали од родниот град и неговата околина. Тогаш Каранов запишал народни песни и други фолклорни материјали колку за цел зборник. Тој ги подредил собраните народни умотворби во еден зборник, чие публикување и до денес останува неостварена желба на неговиот автор. А сè додека тие фолклорни материјали не бидат напечатени, не е можно ни целосното претставување на Карановото фолклористичко дело, ниту, пак, неговото значење за нашата културна историја.

За тоа дека Е. Каранов ја почнал својата фолклористичка дејност уште на 21-годишна возраст се дознава, пред сè, од некои негови писма, а исто така и од редакциската белешка на *Периодическо сѝсание* на БКД, по повод публикувањето на дел од материјалите од Карановиот зборник. Имено, Е. Каранов му го достави за печатење својот зборник на БКД (кое подоцна, во 1911 година, прерасна во БАН); но, поради недостиг на финансиски средства целосното публикување на Карановите собрани фолклорни материјали беше одложено за подоцна, а во *Периодическо сѝсание* (Браила 1876, кн. XI—XII) беа напечатени само десет народни песни и едно кратко *Описание на Крајовскајѝа каза*. Публикувањето на *Описанието на Крајовскајѝа каза* Редакцијата на списанието го проследи со следнава белешка:

„Г-н Ефрем Каранов му испрати на Бугарското книжевно дружество една доста голема збирка од бугарски народни песни што тој ги собирал и мошне вешто запишал во Кратово и во некои негови селца. Кон песните г-н Каранов притурил и едно кратко описание на Кратовската каза, за која, доколку знаеме, досега речиси ништо не е пишувано ниту во нашата писменост, ниту пак во писанијата на европските патници

²⁹⁾ За ова види: Писмо на Г. Делчев до Е. Каранов, Сборник „Илинден“, София, 1926, кн. V, стр. 15—20.

³⁰⁾ Л. Каранова, цит. дело, стр. 5.

по нашата земја. Дружеството мисли, кога ќе се поулесни во материјална смисла, да ги издаде во засебна книга. За сега смета дека е добро што може да се публикува само описанието на Кратовската каза и понатаму, во делот на народни песни, публикуваме неколку песни, по кои читателот може да се запознае со кратовскиот говор³¹).

Веќе од овие редови се дознава дека Карановиот зборник покрај стихотворни, содржи и прозни народни умотворби. Тоа станува појасно од писмото што Каранов на 14. I. 1875 година му го испрати од Одеса на претседателот на Настојателството на БКД во Браила, Никола Ценов, во кое, меѓу другото, го опишува својот собран материјал:

„Материјалот сум го собрал преку летото 1873 год. во Кратовската каза (Кустендилската епархија, во Северна Македонија) и во бесарапските колонии. Тој се состои од: 1) Предговор, каде се укажува на лицата, од кои сум го слушал материјалот, исто така и на некои особености на народната ни поезија и географијата на Кратовската каза со прилог на имињата на сите села од таа каза. 2) Песни со подлисни белешки: а) на свадбата кај невестата, б) на свадбата кај младоженецот, в) на празнични ора, г) на седенка, д) просјачки, е) овчарски, ж) на служба т. е. веселба, з) на лулка кога девојчињата се лулаат, и) детски песни и изрази. 3) Суеверија. 4) Народни изрази. 5) Народна метрономија, мерки, имиња и други нешта. 6) Приказнички (7 на број). Македонските песни се на број 240, бесарапските на број 16; освен бројот на песната се укажуваат уште и броевите на оние песни во зборниците, напечатени досега, кои броеви имаат малку нешто општо со песните на мојот зборник; еднакви песни со претходните зборници нема, при тоа давам полно право на Дружеството да ги исфрли оние кои не се за печатење; впрочем, такви нема.

Би го испратил својот зборник уште сега, но бидејќи се нужни некои поправки јас решив да го оставам и да Ви го испраќам по делови: одеднаш да се зафатам со поправките ме спречуваат моите уроци; исправката е впрочем во правописот, каде јас сакам да ги исфрлам „ѝ“, „ѝ“, „ы“ и др. кои се среќаваат низ песните, но немаат никакво значење во нашиот јазик (по оние места во Македонија). Награда за мојот труд би сакал само тој да се печати како прилог на „Периодическото списание“, каде потоа да може да состави одделна книшка, со неколку егземплари со кои јас да се наградам и тоа за подарок овде-онде.

Ако е согласно Дружеството да му го испраќам својот зборник по делови. . . За сега нека Ви кажам и уште дека зборникот е одобрен од секого, кој го видел и има неколку песни од по триста и повеќе стихови.

Останувам Ваш
Ефрем Каранов.

П. П. Ако ме известите навреме, може за следниот број на „Периодич. списание“ да ви ја испратам едната третина, Истиот³²).

³¹) ПСП, Браила, 1876, кн. XI—XII, стр. 124.

³²) Документи за историјата на Българското книжовно дружество в Браила подбрали и подготвили за печат Петър Миятев и Георги Димов, изд. на БАН, София, 1958, бр. 317, стр. 446—447.

Од ова писмо се гледа и составот и карактерот на Карановиот зборник; станува збор за една прилично оформена фолклорна збирка, проследена и со предговор, и со нужната научна техника (коментари кон песните, укажување на соодветните варијанти и сл.).

БКД позитивно одговори на Карановиот предлог:

„Натоварен сум од Настојателството на „Бугарското Книжевно Дружество“ да Ве известам дека тоа со благодарност и готовност го прима Вашиот предлог да го напечати на свои разносни предложениот материјал од нашата народна поезија.

Книшките на „Периодич. списание“ се посветени на материјал од разновидна содржина и според нивниот обем Редакцијата може да даде место за напечатување народни песни не повеќе од еден табак.

Според тоа во сегашните XI—XII книшки на списанието можат да се напечатат само песните, кои сте ги собрале во бесарапските колонии. Другите песни, собрани во Кратовската каза, Дружеството мисли дека е подобро да ги напечати во засебна книшка.

Макар и подоцна да бидат напечатени Вашите други песни, Редакцијата сака да ѝ се испратат навреме и едните и другите, за да ѝ биде можно да ги прегледа и да направи и таа од своја страна, ако затреба, свои забелешки.

Впрочем, Вие ќе благоволите да го испратите до Дружеството својот труд колку е можно поскоро.

За да биде зборникот пополн Дружеството намерава да му предложи и други македонски песни, од кои неколку се напечатени во IX—X кн. на „Периодич. Списание“. Пишете ми согласни ли сте така, та да ја побарам и согласноста на г. П. Бојациов од Велес, кој ги собирал песните што се наоѓаат во Дружеството.

Срдечно ве поздравувам,

деловодителот

Т. Пејов³³⁾

Браила 25 јануари 1875.

Е. Каранов се согласи песните што ги запиша во бесарапските колонии да бидат публикувани во наредниот двоброј на ПСп.³⁴⁾, но нерадо ја даде својата согласност преостанатите фолклорни материјали, собрани во Кратово и неговите села, да се печатат заедно со тие на велешанецот Гошо П. Бојациов, друг наш собирач на македонски народни умотворби, чиј зборник со фолклорни материјали доживеа иста судбина како тој на Е. Каранов — остана необјавен сè до денес!³⁵⁾ Како што објаснува во својот одговор до Т. Пејов, Каранов сметаше дека неговиот зборник содржи елементи кои се доволни да му обезбедат одделно печатење на неговиот труд:

„Согласен сум песните собрани во Русија да се напечатат во следните броеви на „Периодическото списание“. Колку за материјалот

³³⁾ Ibid., бр. 319, стр. 448—449.

³⁴⁾ Тие македонски народни песни се печатени во ПСп., Браила, 1876, кн. XI—XII, стр. 169.

³⁵⁾ „Разгледи“, Скопје, 1964, год. VII, бр. 4, стр. 395.

собран во Кратовската каза, јас ќе кажам ако и во една книшка да се печати со собраното од г. Бојаџиев, но сепак мојот материјал сам за себе да составува еден засебен дел од таа книшка, бидејќи тој е подреден на извесен начин и, освен тоа, колку и да си прилегаат говорите кратовски и велешки, пак има разлика.

Впрочем, го давам зборникот во полна контрола на Дружеството. Во првите дни на мај ќе го испратам целиот материјал со руската пошта, или, ако најдам, по некој патник³⁶⁾.

Својот зборник Е. Каранов му го испрати на БКД на 17 февруари 1875 година од Одеса. Доставувајќи ги собраните фолклорни материјали за печатење, тој постави неколку услови, кои писмено му ги соопшти на Т. Пејов:

„Половината на зборникот е препишан наново, а половината од стар препис; поради нашата голема зафатеност, не можев целиот да го препишам; освен тоа најдов за излишно да се препишува, бидејќи што треба да се поправи во стариот препис, може да се поправи и при печатењето. Сите поправки во материјалот се состојат во ова:

1) Секое „ш“ да се замени „ШТ“.

2) секое „ъ“, „ы“ и „і“, ако се случат, да се отфрлат.

3) Секое „ь“ на крајот да се отфрли, а секое „ь“ во средината да се замени со „ж“.

4) Секој слог: „ГИ“, „КИ“, „ГЕ“, „КЕ“ да се пишува: „гџи“, „кџи“, „гџе“, „кџе“; кај нас тие слогови воопшто се произнесуваат меко, но има места каде се произнесуваат и тврдо. А во другите случаи јас сум употребувал „ь“, ќе треба.

5) „Нај“, „по“, членовите и предлозите со придавките да се пишуваат заедно. Најголем, помал, жената, човеко, надесно, нанагоре.

Песните собрани во Русија се на број 11.

Материјалот од Кратовската каза се состои од предговор, 250 песни разделени на различни случаи според како што ми ги кажувале, кога ги запишував. Меѓу песните има и такви, кои прилегаат на многу во други зборници; на броевите на таквите песни во другите зборници јас во повеќе случаи укажувам; но сепак и тие песни во многу се одликуваат заради тоа и ги приведувам. По песните идат суеверија, изрази, различни нешта и две приказни.

Го молам Дружеството да ме извести претходно, ако посака некакви свои измени. Таму каде што јас прикажувам во зборникот Дружеството може да го употреби својот правопис³⁷⁾.

Кога раководните луѓе на БКД го примија Карановиот зборник, не само што веднаш ја изменија својата првобитна намера да го напечатат заедно со фолклорните материјали на велешанецот Гошо П. Бојаџиев, туку и го примија Е. Каранов за свој дописен член.

По тој повод, Тодор Пејов, деловодителот на БКД, му пишуваше на Ефрем Каранов:

³⁶⁾ Документи за историјата на БКД в Браила. . . бр. 321, стр. 451—452.

³⁷⁾ Архив. инст. на БАН, ф. I, оп. 1, инв. № 352.

„Порано кога не беше познато количеството на тој материјал, Дружеството Ви предлагаше да го напечати во една книшка заедно со материјалот доставен од г. Бојациева. Сега, меѓутоа, кога се виде дека само Вашиот материјал е достапен за една засебна книшка, Дружеството реши така и да го напечати.

Дружеството е согласно со Вас и ќе ги направи при напечатувањето на материјалот поправките, кои ги бележите во своето последно писмо. Колку за предговорот, тој ќе биде напишан по правописот на Дружеството.

Белешки од своја страна Дружеството нема да направи, освен ако искаже една општа оценка на достоинството за собирањето на материјалот, на добриот систем со кој тој е изложен и на неговиот интересен предговор. Дружеството тоа ќе го направи и со цел да го привлече вниманието и на други наши сонародници — како треба да работат при слични книжевни потфати.

Во знак на својата голема признателност за тој Ваш сериозен книжевен труд, Дружеството Ве прогласи за свој дописен член и се чувствува мошне зарадувано дека Вие и за натаму ќе бидете корисен во благородната дејност на таа наша сенародна институција³⁸⁾.

Е. Каранов се почувствува радосен што неговата собирачка работа наиде на такво признание; тоа се гледа и од неговото писмо до БКД, испратено од Одеса на 28 март 1875 година, во кое — меѓу другото — тој пишува:

„Мошне сум задоволен што Дружеството го најде мојот зборник за сериозен труд и ме призна за член — дописник. . . Колку за напечатувањето на мојот зборник во одделна книшка, јас се надевав и понапред дека Дружеството, откако ќе ја разгледа неговата уреденост, никако нема да го разбрка со друга. . .“³⁹⁾.

За вонредните квалитети на Карановиот зборник од народни кратовски умотворби сведочи и писмото — извештај на Т. Пејов до претседателот на БКД, Марин Дринов, во кое, покрај другото, пишува:

„Пред една недела Дружеството прими од г. Ефрема Каранов во Одеса материјал од бугарската народна поезија. Тој материјал се состои од околу 200 различни песни: свадбарски, празнични, седенкарски, на служба, на љуљање и сл.; од неколку приказни, пословици и суеверија. Песните се придружувани со еден ценет предговор, во кој се опишува крајот каде се собирани песните во географски, топографски, етнографски, индустриски и др. однос и се снабдени со разни белешки, со еден збор сè ми се виде изложено посистематски отколку во досегашните бугарски зборници. Сиот материјал е собран исклучително во Кратовската каза. Дружеството ќе го издаде тој материјал во засебна книшка“⁴⁰⁾.

Меѓутоа, и покрај сите свои достоинства, Карановиот зборник остана непубликуван! Недостигот на материјално-финансиски средства — со кој БКД долго време се борело — секако бил една од основните

³⁸⁾ Документи за историјата на БКД в Браила — бр. 323, стр. 453.

³⁹⁾ Архив. инст. на БАН, ф. I, оп. 1, инв. № 356.

⁴⁰⁾ Истор. арх. на НБ „Кирил и Методиј“, Софија, ф. 111, арх. ед. 92.

причини за ненапечатувањето на овој зборник, како и на сродните трудови на Ѓ. П. Бојаџиев и Иван Шандаров, а пред тоа и на архимандритот П. Зографски. Имено, нашиот прв филолог и учебникар арх. П. Зографски уште во 1858 година му достави за печатење свој зборник со македонски народни песни на цариградското списание *Б љ г а р с к и к н и ж и ц и*, но од неговиот зборник редакцијата на списанието објави само седум кратки песни⁴¹⁾. Нашиот недоволно познат собирач на народни умотворби штипјанецот Иван Шандаров, пак, својата збирка со македонски народни песни му ја достави за публикување на пловдивското научно-книжовно списание „Наука“; редакцијата објави само две подолги епски песни од неговиот зборник⁴²⁾. А, како што веќе се спомна, и Ѓ. П. Бојаџиев испрати 128 народни песни од Велес и неговата околина за печатење во *Периодическо списание*, од кои редакцијата на списанието, навестувајќи ја својата намера да ги напечати во засебен зборник, објави 9 песни⁴³⁾.

Во интензивниот период на преродбата кај нас — кога голем број писатели и фолклористи се зафатија со собирачка дејност — на адреса на редакциите на поодделни списанија доаѓаа за печатење значителен број фолклорни збирки. Така, постоечките материјално-финансиски средства се покажаа недоволни за публикување на сите тие фолклорни материјали. Несомнено, и Карановиот зборник ја делеше таа судба.

Но, сепак, се чини дека случајот со Карановите собрани материјали е понеобичен одошто со другите такви збирки. Зашто, потрагата по овие материјали откри дека во периодот кога нивното печатење би требало да биде поможно, тие му биле препуштени на едно приватно лице, кое, пак, од свои причини, не го дозволува нивното печатење до 1872 година⁴⁴⁾. Така, ракописот на Карановиот зборник станал приватна сопственост и повторно се поставува прашањето дали овие значајни фолклорни материјали ќе бидат воопшто некогаш обелоденети.

Фолклористичката дејност на Е. Каранов не се исцрпува со неговата собирачка работа односно со неговиот ракописен зборник од кратовски народни умотворби. Кога се врати од Одеса Е. Каранов не само што продолжи со собирањето на народните умотворби, туку започна и да публикува свои стручни трудови од подрачјето на фолклористиката. Неговата дамнешна желба да се зафати посериозно со фолклористичка работа тогаш доби повеќе можности за реализација.

За таквите намери на Е. Каранов се дознава, покрај другото, и од неговото писмо до М. Дринов, тогашен вице-губернатор на Софија, испратено од Кустендил на 25. VII. 1878 год., во кое непосредно е искажана Карановата желба да се оддаде на полно на фолклористичка дејност. Образложувајќи ги своите собирачки замисли од подрачјето на народното

⁴¹⁾ Поопширно за ова види: Т. С а з д о в, Партенија Зографски како собирач на народни песни, „Литературен збор“, Скопје, 1964 год. XI, бр. II, стр. 6—12.

⁴²⁾ Н а у к а, Пловдив, 1882—84, год. III, кн. VII—IX, стр. 369—373.

⁴³⁾ Периодическо списание, Софија, 1882 год. I, кн. IX—X, стр. 93.

⁴⁴⁾ Според кажувањето на бугарската фолклористка Елена Огњанова, која има детален опис на Карановиот зборник.

творештво и етнологијата, Е. Каранов не го криеше својот пиетет кон таквата благородна дејност:

„Трудот нема да ме умори, зашто тој ми е мил и се надевам дека грижливо ќе го вршам, бидејќи како што знаете, сум правел и од порано обиди. На секој три месеци јас ќе испраќам податоци за мојата работа, постигнатите резултати, каде ќе ми биде посочено; и ако трудот биде удостоен со напечатување, извесна награда да имам за него.

Во исто време таа работа можам да ја вршам со плата од 15.000 гроша годишно, плата релативно не тешка, ако земе човек предвид дека јас треба да се наоѓам во постојани патувања, преписки; често на тие од кои ќе го собирам материјалот ќе сум принуден да им правам по некои награди“⁴⁵).

111 н. 132 л. 1

Ваше Превосходителство,
Господин Дринов

Отврдена Ваш замисла да на-
право саведомството предлозице,
но како првои сликите Ваши
замислаи ја тврдете истоста-инка
вршенија да бидејќи, а се от-
лагани сега првои како тоа
погорно-инка можат да не из-
суките ако оваа работа е
тврдоста. Предлозиците
ти е тврдоста. Вршенија
ако првобитно при саведом-
ства вкривајќи новини. Вршени
реша се обидеја а секи, но што е
својбени, тврдоста да погоре ин-
та ако сека дрвобитно вршенија
ако сека инка. Тврдоста
тврдоста да се саведом-
дрвобитно инка, или ако не саведом-
дрвобитно инка дрвобитно инка,
ако дрвобитно инка. Вршенија
подрвобитно, што вкривајќи инка
да инка дрвобитно инка - тврдоста

Факсимил од писмото на Е. Каранов до М. Дринов
(ИА на НБ „Кирил и Методий“, София, ф. 111, арх. ед. 132, лист 1).

⁴⁵) ИА на НБ „Кирил и Методий“ София, ф. 111, арх. ед. 132, лист 1—2.

та ти се гуди. мајка, соопштени
 работи; — сепак да ти продолжиш да
 работиш мене брзо започани. сооп-
 шени се да ти е и возмодно да изврши
 трудот ти во тоа насока, колку што
 да ти се обратено кон ^{тебе} —
 — не може ти да биде познато, како
 едни обиротел и по вомотилот
 иста доволно по българската парона
 посид, отколку и во висте сила,
 колку се види за посиде во парна
 класично отколку и то само
 од границите на ^{на} Свириски
 самодарител. Ба да не издржи ^{ти}
 за трудот е в. пиле, мисла, дофт
 е сега да се издржи в сила. колку
 да ти е да в поменутата работа,
 да се обрне в право, да се возмодно
 што работи да се уличител, да се
 некои и за држе работи. трудот
 ни е да се издржи, по нешто
 на в. пиле, и каде се, кистар
 што е да се обрне, по нешто, колку
 до сега, правно е да се обрне
 да се да се да се да се да се да се
 што е да се да се да се да се да се

Факсимил од писмото на Е. Каранов до М. Дринов
 (ИА на НБ „Кирил и Методий“, София ф. 111, арх. ед. 132, лист 2).

МАН, 1884, 2

Вашите писма ми речеа, тоа што
што ми биде покана, и ако биде
прудно уште не е подготвена,
и да се земат предвид сите
за што.

Во сите време постојат
многу во и врши се плаше од
Богов грама во адикаста, плаше
сравнително нештока ладосте
земете се внимава, и од тоа
до се потпираат во предвидени
што првобитна дреста на тоа
што како што собираат својста
рица што сите припадни до
прва по некои одметроудомов.

што биде причете предоче
ниет — и тоа што може да се
е да се едно подготвено од
некои Социјални Губернатори,
тоа нешто како да обидете се
што што по сега и градира
не сподобават. што биде
не првобитно предочението ми то
да врше што во се забавува за тоа
како биде то првобитно

95 Манај
1884 год
Ефрем Каранов
Социјални Губернатори
Ефрем Каранов

Факсимил од писмото на Е. Каранов до М. Дринов
(ИА на НБ „Кирил и Методиј“, Софија, ф. 111, арх. 132, лист 1).

Од некои други писма на Е. Каранов до М. Дринов се дознава дека Карановиот предлог бил прифатен, та тој почнал активно да ја извршуватаа собирачка дејност од подрачјето на фолклорот и етнологијата⁴⁶⁾.

V.

Активно соработувајќи во текуштата периодика, Е. Каранов објави низа фолклористички и етнолошки прилози. Така, во *Периодическо списание* (Браила, 1876, кн. XI—XII, стр. 124—129) тој го публикуваше своето *Описание на Крайовската каза*, кое претставува еден од првите етнографски трудови од таков вид кај нас⁴⁷⁾. Во *Описанието на Крайовската каза* Е. Каранов ги предочува поважните историски, етнолошки и антрополошки особености на тој терен. Посебна одлика на овој текст е Карановиот израз, наикитен со јазикот на кратовскиот народен говор. *Описанието* на овој наш крај е мошне живо и вешто; тоа открива човек со солидни етнографски знаења, дури и со теоретска подлога. На крајот од *Описанието* е даден попис на сите населени места во Кратовската област.

Во истиот двоброј на списанието (стр. 169—178) беа печатени и десет македонски народни песни од Кратово и неговата околина (тоа се, всушност, песните што редакцијата на ПСп. ги објави како избор од Карановиот зборник). Станува збор за средни по големина лирски (љубовни) народни песни, запишани на коректен кратовки говор. Песните се нумерирани (1—10), повеќето од нив се без наслов; само петата песна носи наслов („Два брака роѓени и ’убава Јана”), додека четвртата и шестата песна имаат функционални поднаслови (4. — „На јагоди, цвеќе”; 6. — „Свадбена”). Претежниот број од овие песни се со осумсложен стих (само третата е со седумсложен, а петтата и десетата со десетсложен стих).

Публикувањето на десетте песни од Карановиот зборник беше проследено со белешка од страна на Редакцијата на ПСп. која, всушност, е непосреден извод од Карановиот предговор:

„Сиот материјал е собран преку летото на 1873 година во градот Кратово и во некои негови селца. Во правописот на материјалот се придржувам просто од изговорот во тие страни. Лицата, од чија уста повеќе материјал запишав, се:

1) Хаџи Цветко Стојанов Гајранца (Каранов); 2) Марија Стојчева Миѓева (Каранова); 3) Анастас и Николај Хаџи Цветкови; 4) Маруша Поцева Бидикова; 5) Манас и Мирса Назини — Руменини; 6) Кирил Јованов Миѓев; 7) Моне Мангаров — слеп; 8) Марија. . . . .; 9) Давидко Граматик — црквењак и чорбаџија; 10) Ленка поп Димитрова Ќиркинези Белокап; 11) Стојанка од село Врбица (Орбица).

Од *особеностите на јазикот* да одбележиме само дека акцентот почесто е на вториот слог од крајот и во многу зборови нема постојано

⁴⁶⁾ На пример, писмото од 8. IX. 1881 година (ИА на НБ „Кирил и Методиј” — Софија, ф. 111, арх. ед. 132, лист 5).

⁴⁷⁾ Покрај познатиот „Топографическо-этнографический очеркъ Македонии”, С. Петербург, 1889, на Стефан И. Верковиќ.

место. Ако песната е јампска или хорејска (какви што обично се), акцентот се сообразува со правилата на јамбот или хорејот. Но често се случува песните да се разбркани од јамб и хореј. Се вели: Дунав и Дунав итн. Ако акцентот не е на вториот слог од крајот, почесто ќе ја одбележувам буквата со акцентот⁴⁸⁾.

Така, од овие редови се дознаваат нови имиња на талентирани интерпретатори на македонски народни умотворби од Кратовскиот крај; освен тоа, проличува и несомнената филолошка подготвеност на Е. Каранов за фолклористичко-собирачки потфати. Е. Каранов (кој според кажувањето на неговиот син Цветан Каранов⁴⁹⁾, имал посебен афинитет кон обработка на проблемите во врска со акцентот) редовно ги акцентираше запишуваните фолклорни материјали, што придонесуваше за јазичната коректност и прецизност на неговата собирачка работа.

Инаку, песните од Карановиот зборник објавени во ПСп. знаат за свои варијанти⁵⁰⁾, но претставуваат наполно изворни примероци на македонската народна поезија.

Кога *Периодическо сѝсание*, кое од 1870 до 1876 година излегуваше во Браила, по извесен прекин продолжи да се печати во Софија, Е. Каранов соработуваше и понатаму со свои фолклористички материјали; така, во ПСп., 1883, кн. V, стр. 116—123 е објавена народната приказна „Приказка за тѝй, што цицај дваесе и пет години“, која Каранов ја запишал од Марија Биревица во Кратово. За оваа интересна македонска народна приказна Каранов вели дека во основниот мотив може да се спореди со песните за св. Георги публикувани во Зборникот на Миладиновци (бр. 31 и 38), со руската народна приказна „Жар птица“, публикувана во Филоновата *Христѝоматија*, како и со Житието на св. Георги Кападокијски.

Одделно интересирање предизвикаа песните „Кратовската каза“ и „Кузман Кариман“, кои Е. Каранов ги публикуваше во ПСп., 1885, кн. XVI, стр. 153—162. Во прашање се две подолги епски народни песни, кои на различен начин го привлекуваат научното внимание. Додека песната „Кратовската каза“ претставува мошне оригинален примерок од нашата народна поезија во типолошки однос, дотогаш песната за Кузман Кариман е ретко убава варијанта на песните на овој народен јунак, една од кои искористи Григор Прличев за својата поема „Сердарот“ (1860). На песните за Кузман Кариман (Капидан, Кареман) им посвети специјален фолклористички осврт нашиот познат собирач на народни

⁴⁸⁾ ПСп., Браила, 1876, кн. XI—XII, стр. 169.

⁴⁹⁾ Цветан Каранов, кој денес живее и работи во Кустендил како професор по музика, ми даде и други важни информации за животот и дејноста на својот татко, за што најтопло му благодарам.

⁵⁰⁾ Песната бр. 1. — Милад. бр. 185, 186, 187.

Песната бр. 3. — Милад. бр. 298, 367.

Песната бр. 5. — Милад. бр. 520.

Песната бр. 7. — Верк. бр. 32; Милад. бр. 439.

Песната бр. 9. — Милад. бр. 570.

Песната бр. 10. — Верк. бр. 46; Милад. бр. 372, 459, 506.

умотворби К. Шапкарев, кој ја публикуваше најдолгата и, веројатно, најстарата варијанта од народните песни за Кузман Кареман⁵¹). За својата варијанта Е. Каранов вели дека е многу подобра од онаа во зборникот на Владимир Качановски⁵²). Во својот труд *За народниите ни умотворения, особено за ѝесниите* (Бележка върху Кузман — Капидановата песен по обнародваните ѝ варијанти)⁵³) К. Шапкарев се согласува со оваа констатација на Е. Каранов, но напоменува оти никој не ќе може „да се пофали дека варијантата му е најверната, додека не излезат најаве сите постоечки, та да се споредат една со друга“⁵⁴). К. Шапкарев и прави таква анализа на дотогаш публикуваните варијанти на песната за Кузман Кариман⁵⁵), напоменувајќи на крајот дека и тој во својот зборник ќе публикува неколку варијанти од песната за Кузман Кариман. Всушност, Шапкаревата варијанта⁵⁶) — најдолгата македонска народна песна воопшто (1142 стиха) — е несомнено најблиска до првата верзија на песната за К. Кариман, по старост таа е прва, но, од друга страна, има лоша композиција, прилично е развлечена⁵⁷). Подоцна, беа публикувани уште некои варијанти од песната за Кузман Кариман⁵⁸), но, останува впечатокот дека таа на Е. Каранов спаѓа меѓу најубавите, особено со своите поетско-композициски одлики.

Кога во 1889 год. во Софија почна да излегува обемниот *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кој, со поизменет наслов⁵⁹), сè уште се издава од БАН, Е. Каранов стана и негов соработник. Така, уште во првиот број на овој зборник Е. Каранов објави еден од своите најзначајни фолклористички трудови — *Показалец на најпечатаниите до сега, в различни сборници и ѝериодически списания, варијанти оѝ ѝесниите в Сборника на брајѝ Миладиновци* (СБНУ, 1889, I, стр. 157—175). Овој труд на Е. Каранов прегледно и прецизно информира за варијантите на песните од зборникот на Миладиновци; варијантите од песните на Миладиновци печатени во другите зборници и списанија тој ги класификуваше според класификацијата што К. Миладинов ја употреби во својот Зборник — во 14 групи. Како што самиот објаснува, Е. Каранов првобитно имал намера да направи преглед и на соодветните стихови од песните во зборникот на Миладиновци и од песните — варијанти печатени во другите публикации, но се откажал од таквата замисла и готовност, поради тоа што песните во Зборникот на Миладиновци не се со нумерирани стихови, кое Каранов го сметаше за несомнен пропуст на Струшките браќа.

⁵¹) К. Шапкарев, *Сборник...* кн. II, бр. 377.

⁵²) В. Качановски, цит. дело бр. 214.

⁵³) ПСП., 1888 год. V, кн. XXIII—XXIV, стр. 864—880.

⁵⁴) *Ibid.*, стр. 867.

⁵⁵) Покрај веќе спомнатите (тие на Е. Каранов и В. Качановски), дотогаш беше публикувана уште една варијанта — во ПСП., кн. XIV, стр. 309.

⁵⁶) К. Шапкарев, *Сборник...* кн. III—IV, бр. 377. Втората варијанта, бр. 378, има само поинаков почеток во првите четириесет стихови, натаму продолжува исто како и претходната, а третата, бр. 482, е недовршена (има само 92 стиха).

⁵⁷) Б. Ангелов — Хр. Вакарелски, *Трем на българската народна историческа епика*, София, 1940, стр. 256.

⁵⁸) СБНУ, XII, стр. 89 (запис на Ал. Конев).

СБНУ, XIV, стр. 692 (запис на Е. Спространов).

⁵⁹) *Сборник за народни умотворения и народопис.*

Овој труд претставува несомнен придонес во класификатарските потфати на македонската фолклористика; тој не е само прв таков обид кај нас, туку и до денес останува еден од ретките прилози од тој вид. Постарата наука прилично негативно го оцени Карановиот *Показалец*, забележувајќи му некои недостатоци, како:

„Показалецот од Ефрем Каранов на Бр. Миладиновиот Зборник ќе имаше поголема научна цена, ако имаше други наслови на песните⁶⁰). Или: „Показалец на песните, мошне неточен и само по заглавија, даде Е. Каранов⁶¹). Меѓутоа, современата фолклористика поприфатливо го третира овој прилог на Е. Каранов, според која „еден од првите приноси кон систематизирањето на варијантите на бугарските народни песни претставува *Показалецот* на Е. Каранов⁶²).

Во следниот број на СБНУ, Е. Каранов публикуваше 26 кратки лирски (свадбарски) песни од Кратовско, кои претставуваат ценет материјал за запознавање на свадбените обреди во овој крај на Македонија.

Другите материјали што Е. Каранов ги објави во СБНУ не се во најтесна врска со фолклористиката, па затоа само ќе бидат споменати⁶³). Едниот прилог е *Материјали ѓо етнографийта на некои местиносии в Северна Македонија, коиго са смежни и с Българија и Сърбија* во, кој — пишуван во форма на полемика со прилогот на П. Драганов „Етнографический очеркъ славянской части Македонии“⁶⁴) — Е. Каранов даде детални етнографски податоци за северните области на нашата татковина. Покрај другото, во овој свој труд Е. Каранов пишува и за делото на првиот македонски писател — рационалист Ј. Крчовски, давајќи изворни податоци за него, кои подоцна беа користени во книжевно-историската наука. Последниот материјал од Е. Каранов објавен во СБНУ беше прилогот *Памейници ои Крайово* (кн. XIII, стр. 266—281) во кој се опишани девет стари ракописи (преписи на стари книги) од Кратово, публикувајќи го нивниот текст во целост или фрагментарно.

Секако, најзначаен публикуван труд на Е. Каранов претставува неговата кратка монографија за Румена војвода, печатена во Софија во 1886 година⁶⁵. Пред сè, оваа монографија е прв и речиси единствен прилог од таков вид кај нас; освен тоа, таа претставува мошне жив и оформен портрет на оваа ајдутка, делумно оцртувајќи го и ликот на легендарниот Иљо војвода Малешевски⁶⁶), за кого во оваа книга е речено дека „е нај-

⁶⁰) А. П. С т о и л о в, Показалец на печатаните през XIX век български народни песни 1815—1860, I, Софија, 1916, стр. 38.

⁶¹) М. А р н а у д о в, Очерки по българския фолкор, Софија, 1934, стр. 102.

⁶²) Сборник за народни умотворения и народопис, Софија, 1963, кн. L, стр. 8 (предговор).

⁶³) Исто така не се земени предвид и Карановите прилози што се однесуваат на бугарската фолклористика: Няколко думи за „Кадин — мост“ и за вярвания при сѓграждането нови зданија, ПСп., Софија, 1884, кн. VII, стр. 128—134.

Змејат (аждер) и змијата (зъмя) в българската народна поезија, ПСп., Софија, 1884, кн. IX, стр. 129—134.

⁶⁴) „Славянски Известия“, 1888.

⁶⁵) Е. К а р а н о в, Румена-војвода, очерк из осоговските планини, Софија, 1886.

⁶⁶) Поопширно за животот и борбената дејност на Иљо војвода Малешевски види: В. К а р а м а н о в — Т. К а р а м а н о в а, Иљо войвода, биографичен очерк, Кюстендил, 1968.

познатиот војвода од тие страни” (стр. 9). Е. Каранов го оцрта животот и ајдутската дејност на Румена војвода; откако дава прегледен географски опис на осоговските планини и реки и главните занимања на тамошното население, со што ја предочува средината во која се јавила Румена, тој сликовито изнесува низа моменти од нејзините борбени подвизи. Румена станала ајдутка на 26-годишна возраст и со својата чета од 16 души, претежно од кривопаланечките села, претставувала забележлив фактор во борбата против каде социјалните неправди и општествено-политичкиот гнет на подрачјето које оваа „планинска царица” дејствувала.

Како значен прилог, монографијата за Румена војвода наиде на позитивен одзив кај современата стручна критика; така, на пример, софиското списание *Н а п р е д њ к*, одбележувајќи го нејзиното излегување од печат, пишуваше: „Ние ги поздравуваме своите читатели со една нова и мошне полесна книшка речиси во секој однос. . . . Киншката на Г. Каранов е важна, како во географски, така и во историски и археолошки однос и тоа ѝ придава најголема предност”⁶⁷).

VI.

Фолклористичкото дело на Е. Каранов, иако по обем не многу големо, претставува несомнено значаен придонес за нашата културна историја. Неговите собрани и публикувани фолклорни материјали покажуваат дека тој бил живо преокупиран со проблемите и развојот на македонското народно поетско творештво: интензивно го собираше во сите негови жанри и грижливо се трудеше да публикува што поголем број од народните умотворби.

Освен тоа, публикуваните фолклорни материјали го претставуваат Каранова како наполно квалификувана личност од подрачјето на филологијата и фолклористиката. Неговите студии во Одеса (истакнато жариште на преродбенски идеи кај нашите и бугарските интелектуалци) секако придонесоа тој да се задои со преродбенски замисли и да се определи кон соодветни потфати.

Работејќи на проучувањето и публикувањето на народното поетско творештво, Е. Каранов се пројави како автор на првата монографија и првиот показалец од подрачјето на македонската фолклористика. Но, не само печатените трудови на Е. Каранов го легитимираат него како еден од поподготвените, квалификуваните наши фолклористи; ласкавата оценка што ја доби неговиот ракописен зборник со кратовски народни умотворби се несомнена потврда на Карановата стручност и подготвеност за фолклористички можности. Вистинска штета и загуба за нашата фолклористика е што оваа комплетно оформена збирка остана ненапечатена; на времето, нејзиното публикување бездруго ќе ја извршеше својата благородна преродбена улога. Но, и денес значењето на тие фолклорни материјали не ќе беше помало; тие ќе ја задоволеа потре-

⁶⁷) *Н а п р е д њ к*, Софија, 1887, год. I, бр. 8, стр. 4.

бата од еден солиден зборник со народни умотворби од Кратовскиот крај, каков сè уште нема публикувано⁶⁸).

Во случајот со заоставнината на Ефрем Каранов може да се сожалува за уште еден негов необелоденет труд: станува збор за Карановите с п о м е н и, кои — според кажувањето на неговиот син Цветан Каранов — ја опфаќаат детската возраст, односно школските години на овој наш истакнат фолклорист. Со оглед на фактот што својата ранна школска возраст (до заминувањето во Цариград) Е. Каранов ја проживеа во Кратово, неговите спомени се однесуваат на личности и настани од македонскиот терен. Затоа тој ракопис на Е. Каранов претставува ценет извор на преродбенските години во Кратовскиот крај. Овој мемоарски прилог на Е. Каранов денес се чува во Окружниот народен музеј во Кустендил и, според кажувањето на Ц. Каранов, претстои неговото скорешно публикување.

С К Р А Т Е Н И Ц И

БАН — Българска академия на науките.

БКД — Българско книжно дружество.

Верк. — НАРОДНЕ ПЕСМЕ МАКЕДОНСКИ БУГАРА. Скупио Стефан И, Верковић, Београд, 1860.

ИА на НБ — Исторически архив на Народната библиотека „Кирил и Методиј“ Софија.

Милад. — БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ собрани од братя Миладиновци Димитрия и Константина и издани од Константина, Загреб, 1861.

ПСП. — ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ на Българското книжно дружество.

СБНУ — СБОРНИК ЗА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА, Софија.

⁶⁸) Таа потреба донескаде ја задоволува збирката на П. М и х а й л о в „Български народни песни от Македония“ (Софија, 1924), која содржи и народни песни од Кратовско.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- 1) Ангелов, Б., „Слово о полку Игореве“ на български, в. „Учителско дело“, София, 1950 год. I, бр. 28, стр. 2.
- 2) Ангелов, Б. — Вакарелски, Хр., Трем на българската народна историческа епика, София, 1940.
- 3) Арnaudов, М., Очерки по българския фолклор, София, 1934.
- 4) Деятелността на кюстендилското читалище „Братство“ за 42 години. Наредил: Ефрем Каранов. Кюстендил, 1911.
- 5) Диневков, П., Адам Мицкевич на български, „Език и литература“, София, 1949 год. IV, бр. 3, стр. 231.
- 6) Документи за историята на Българското книжовно дружество в Браила, подбрали и подготвили за печат Петър Миятев и Георги Димов, изд. на БАН, София, 1958. год.
- 7) Каранов, Е., Приказка за тъй, що цияя дваесе и пет години, „Периодическо списание“, София, 1883, кн. V, стр. 116—123.
- 8) Каранов, Е., Описание на Кратовската каза, „Периодическо списание“, Браила, 1876, кн. XI—XII, стр. 124—129.
- 9) Каранов, Е., Няколко думи за „Кадин-мост“ и за вярвания при съграждането нови здания, „Периодическо списание“, София, 1884, кн. VII, стр. 128—134.
- 10) Каранов, Е., Богдан — юнак, герой от сърбско-българската война, София, 1886.
- 11) Каранов, Е., Показалец на напечатаните досега в различни сборници и периодически списания, вариатни от песните в Сборника на братя Миладиновци, СБНУ, София, 1889, кн. I, стр. 157—175.
- 12) Каранов, Е., Змеят (аждер) и змията (зъмя) в българската народна поезия, „Периодическо списание“, София, кн. IX, стр. 129—134.
- 13) Каранов, Е., Историко-топографически бележки за Урвичкият манастир (в Софийско). „Наука“, 1881, кн. I, бр. 6, стр. 495—502.
- 14) Каранов, Е., Румена — войвода, очерк из осоговските планини. София, 1886 год.
- 15) Каранова, Л., Ефрем Каранов — први преводач на „Пан Тадеуш“, лист „Адам Мицкевич“, София, 1946, стр. 3, 5.
- 16) Летопис на БАН, кн. XI, стр. 51.
- 17) Кореспонденция на Д-р Константин Йос. Иречек с Марин Дринов, Годишник на Народната библиотека в София за 1923 година, София, 1924, стр. 213, 220.
- 18) Липовски, Б., Защо даваме трети превод на едно и също произведение, Илюстрация „Светлина“, Пловдив, 1907 год. XV, кн. 9—10, стр. 2—7.
- 19) Пенушлиски, К., Постигањата на македонската фолкористика и нејзините задачи, „Литературен збор“, Скопје, 1965 год. XII, бр. 3, стр. 17.
- 20) Поленаковиќ, Х., Страници од македонската книжевност Скопје 1952.
- 21) Стоилов, А. П., Показалец на печатаните през XIX век български народни песни, 1916 — том I; 1918 — том II.
- 22) Шапкарев, К., За народните ни умотворения, особно за песните. Бележка върху Кузман—Капидановата песен по обнародваните ѝ варианти. „Периодическо списание“, София, 1888 год. V, кн. XXIII—XXIV, стр. 864—880.

Tome Sazdov

EFREM KARANOV (1852—1927) — LIFE AND WORK

Résumé

On the base of existing literature and material as well as using the archival material (particularly the correspondence) concerning the life and activity of Efrem Karanov (1852—1927) from Kratovo, this work has the aim to give a review for the important work on the folklor of this collector and popularizator of the macedonian popular poetic creation. Regarding the fact that therf has not been enough written so far about the collectin and scientific work of E. Karanov in the scope of the folklore, this work enable us ackwaint with the life and creation of E. Karanov, who is belonging to the second generation of collectors and the people who popularized the macedonian folklore.

Discovering much unknown important folklore by E. Karanov, the author of this work is particularly keeping at the problem of revealing the most important part of E. Karanov's collecting activity and his Collection of folklore from Kratovo district. Although Efrem Karanov handed over his Collection for publishing to the Bulgarian literary Association in Sofia it has not yet been published. Besides, the author states that without publishing of this Collection it is not possible to Estimate Karanov's creation of folklore, he is endeavouring to determine the placë of E. Karanov in the series of well-known collectors and people who popularized the macedonian folklore.